

Strah

Nedelja, 23. junij 1991

Vlak je brzel čez ravnice hrvaške Slavonije. Mimo okna vagona so se vrstila žitna polja. Slavonski Brod je bil že za nami. Živahni pogovori potnikov so povzročali hrup, ki naju je prisilil, da sva morala govoriti glasneje. Hrvat nasproti mene je govoril hrvaško, jaz slovensko. Oba je skrbela prihajajoča prihodnost. Tako Hrvaška kot Slovenija sta se pripravljali, da bi čez dva dni, 25. junija 1991, razglasili samostojno državo. Nihče ni vedel, kaj se bo dogajalo po razpadu Jugoslavije. Jugoslovanska ljudska armada je postajala neposlušna. Izvedla bi lahko tudi državni udar. Strah naju je bilo, njega še bolj, ker je kot vladni uslužbenec v Beogradu razpolagal s svežimi informacijami in naj bi po lastnem prepričanju kmalu ostal brez službe. Za vsak primer si je uradno vzel teden dni dopusta in se napotil domov z zajetno prtljago, tako kot so to storili mnogi hrvaški in slovenski uradniki v Beogradu, ki so tedaj potovali z nama v vlaku. V Zagrebu se je vlak močno izpraznil. Le peščica nas je nadaljevala pot proti Ljubljani. V nastali tišini sem osamljen obnovil dogodke prejšnjega dne in se spomnil vseh let mojega študija v Kragujevcu. Študij sem začel z velikim navdušenjem.

Na konferenci v Vrnjački Banji leta 1982 sva s kolegom Milkom Križmanom izvedela, da so v Kragujevcu odprli magistrski študij »Varstvo pred sevanji«, ki je bil edini s to tematiko v Jugoslaviji. Takoj sva poiskala stik z vodjem magistrskega študija. Bila sva navdušena nad njegovo predstavitvijo. Predavatelji naj bi bili strokovnjaki z Inštituta za nuklearne nauke Vinča. Vsebinsko in strokovno se je študij pokrival s področjem, na katerem sva oba poklicno delala. Poglobitev znanja bi nama koristila in na koncu bi dosegla še magistrski naziv. Tudi cena študija je bila sprejemljiva in veliko nižja od cene študija v tujini. Podiplomski študij sva vpisala že jeseni leta 1982. Enkrat na mesec, v petek zvečer, sva se v spalniku odpeljala v Beograd in se zjutraj tam usedla na avtobus za Kragujevac. Ob enajstih smo začeli s predavanji. Sedem ur predavanj v soboto in sedem ur v nedeljo, nato pa nočna vožnja nazaj v Ljubljano. V ponedeljek zjutraj sva odhajala v službo naravnost z železniške

postaje. Ves prosti čas sva izkoristila za individualni študij. Vsak delovnik sva po službi študirala tri ure skupaj pri Milku na Zavodu za varstvo pri delu, v soboto pa celo dopoldne. To je trajalo štiri leta. Ni nama bilo težko, ker naju je snov zanimala in sva pridobljeno znanje takoj lahko uporabila pri delu. Izpite sva opravljala sproti, tako kot ostali študenti v skupini. Študijsko skupino so sestavljali sami zagnani in ambiciozni slušatelji iz Srbije, Hrvaške, Bosne in Hercegovine ter midva iz Slovenije. Med seboj smo postali prijatelji, si pomagali drug drugemu pri študiju in tudi pri poklicnem delu. Jezik ni bil ovira, saj je vsak govoril v svojem jeziku. Hitro smo napredovali in se veselili zaključka študija. Do leta 1986 sva opravila vse obveznosti, tudi seminarske naloge in praktične vaje. Opravljala sva že meritve za magistrsko nalogo, katere vsebina je bila dogovorjena z mentorjem. Ostal nama je le še en izpit, nato pa pisanje magistrske naloge in njen zagovor. S pojavom Slobodana Miloševića v političnem vodstvu Srbije sva kot Slovenca postala na univerzi nezaželena. Telefonsko sva se dogovorila za zadnji izpit in se pripeljala v Kragujevac, a profesor naju ni hotel spraševati. Navedel je razlog, da še nismo merili radioaktivnosti človeškega telesa. Takoj sva pod njegovim vodstvom opravila meritev. Ista scena se je ponovila drugič in nato še tretjič. Trikrat sva se peljala v Kragujevac, a nama niso dali možnosti opraviti zadnjega izpita. Ne vodja magistrskega študija ne vodstvo univerze nama ni bilo pripravljeno prisluhniti in pomagati. Vse, kar sva uspela dobiti na najino zahtevo po tretjem neuspelem poskusu, sta bila podpisana indeksa z vpisanimi izpiti, ki sta bila deponirana v pisarni, in uradni potrdili o opravljenih izpiti z oceno. Pa še tega ne bi dobila, če nama ne bi pomagal in se zavzel za naju Dragan Nikolić, asistent na fiziki v Kragujevcu.

V januarju 1991 sva se s Križmanom udeležila mednarodne konference v Vrnjački Banji. Tam sva srečala tudi vodjo najinega magistrskega študija prof. Markovića. Pri njem sva se pozanimala, koliko možnosti imava, da bi uspešno zaključila najin magisterij. Jasno je bilo, da bo Slovenija postala samostojna država in se bodo zahteve za študij spremenile. Razumel je. Ponudil nama je pomoč pri urejanju formalnosti. Takoj po konferenci smo se skupaj odpeljali na univerzo v Kragujevac. Po pogovoru z rektorjem so nama odobrili nadaljevanje študija. Še dobro, da sva vzela s seboj vso dokumentacijo, ker je bila njihova skrita v arhivih. Takoj sva pisno zaprosila komisijo za odobritev najinih magistrskih tem, ki sva ju v dogovoru z mentorjem praktično končala in v osnutku napisala že pred petimi leti. Mesec dni pozneje sva opravila

manjkajoči izpit in hitela zaključevat magistrsko delo. Konec marca je Milko Križman uspešno opravil zagovor, od mene pa so takrat naknadno zahtevali, da moram pred zagovorom magisterija opraviti še specializacijo, ker imam premalo znanstvenih člankov. Specialistično delo naj bi napisal v cirilici. O mojem predlogu, da jo napišem v angleščini, niso hoteli razpravljati. Težave so se pojavile pri tiskanju cirilice. Na koncu so popustili, da lahko pišem v latinici, a v srbskem jeziku. Dogovorili smo se za roke: zagovor specializacije naj bi imel zadnjo soboto v juniju, magistrsko delo pa bi zagovarjal zadnjo soboto v avgustu.

V začetku maja so me kolegi opozorili, da moram opraviti zagovor specializacije pred 25. junijem 1991, torej še v Jugoslaviji. Zato sem naknadno zaprosil za nov datum zagovora na začetku junija in se izgovoril s potrdilom, da grem konec junija na izobraževanje v tujino. Odobrili so mi, na mojo srečo.

V soboto, 22. junija 1991, tik pred osamosvojitvijo Slovenije, sem uspešno zagovarjal svojo specialistično nalogo. Zagovoru magistrskega dela sem se moral odpovedati, ker me je čas prehitel zaradi politične mržnje Srbov (Slobodana Miloševića) do Slovencev. Moji kolegi na podiplomskem študiju so študij končali že pred leti. V času zagovora moje specializacije je eden od kolegov že imel naziv doktor znanosti, drugi pa se je ravno v tistem času pripravljal na zagovor doktorata. Tudi jaz bi bil lahko takrat že doktorski kandidat. Po uspešnem zagovoru naloge sem moral peljati celo komisijo skupaj z gosti in profesorji na kosilo v hotel, ker je to bila njihova tradicija. Bil sem sam med njimi, tujec, brez sorodnikov in prijateljev. Počutil sem se praznega, ogoljufanega in osamljenega, oni pa so se po balkansko zabavali. Nekoč prijatelji so mi zdaj postali tuji neznanci. Nikoli nisem mogel dojeti, zakaj ljudje ne ostanejo zvesti sebi. V prvih letih študija smo si bili tesni sodelavci in prijatelji, pozneje pa nas je Miloševićeva politika razdvojila ter spremenila v formalne kolege. Na koncu smo si postali celo sovražniki.

Vlak se je ustavil. Ljubljana. Popoldan sem bil že doma v Škofji Loki. Pravo srečo najde človek le v krogu svoje družine. S podporo družine sem dosegel cilj in premagal ovire, ki mi jih je postavil sovražni svet. Uspeh smo skupaj proslavili še tisti večer s skromno zakusko.

Pripis: Nikoli pozneje nisem zaprosil za zagovor že napisane magistrske naloge. Ni imelo smisla. Vojna nas je naredila za politične sovražnike za mnogo let. Ne potrebujem papirja. Sem pa pridobljeno znanje uporabil pri svojem delu. Na koncu le to šteje.

*Stane Arh na Rudniku urana Žirovski vrh.
Hrani: Stane Arh.*

Torek, 2. julij 1991

Na Rudniku urana Žirovski vrh (RUŽV), kjer sem bil zaposlen, že nekaj tednov nismo delali. Vse so poslali na izredni dopust s pojasnilom, da nas bo nova vlada zaprla zaradi »nerentabilnosti«. Zeleni Slovenije, ki so bili v vladi, so zaprtje rudnika RUŽV prikazali kot svoj uspeh v borbi proti jedrski energiji. Šele leto dni pozneje sem izvedel, da so nas poslali na dopust, ker je Teritorialna obramba (TO) uporabila rudnik za skrivno skladiščenje orožja, ki so ga ponoči prenesli iz svojih skladišč. Po ukazu iz maja 1990 bi morala slovenska TO pomladi 1991 oddati vse orožje Jugoslovanski ljudski armadi (JLA).

Napad JLA na mejne prehode v Sloveniji in druge strateške točke je zasejal strah med ljudi. Opozorilne sirene pred letalskimi napadi in skrivanje v zakloniščih so ljudem najedali živce. Naša izkušena enaindevetdeset let stara nona je imela vsega dovolj in je zahtevala, da jo odpeljemo domov v Piran. Tam naj bi se počutila bolj varno kot v Ljubljani. Nekajurno bivanje v kletnem zaklonišču jo je preveč spominjalo na drugo svetovno vojno. Nobeno naše pregovarjanje o nevarnosti prevoza z avtom je ni odvrnilo od njene zahteve. Zimo je preživela v Ljubljani, v oskrbi pri svoji hčerki Roži Piščanec, moji tašči, ker sama ni več mogla skrbeti zase.

V torek, 2. julija 1991, sem z osebnim avtom odpeljal nono in taščo v Piran. Avtocesta je bila zaprta, blokirana z ovirami in kupi peska, pod katerimi so bile mine. Tudi regionalna cesta za Koper je bila zaprta, zato sem vozil po stranskih poteh skozi notranjske in primorske gozdove. Čudovita pokrajina, a mir je bil strašljiv. Dogodki zadnjih dni in zapore cest so v nas prebudili napetost pričakovanja nemogočih situacij. Ko smo prispeli v Piran, nas je zajel

občutek zmage. Nona je od navdušenja glasno zavriskala in tako na svojem dvorišču čudežno ozdravela. Še zavedala se ni, da je hodila okrog brez bergel. V Ljubljani je le sedela za mizo kot kup nesreče, niti kave si ni več znala in ne zmogla skuhati.

Hitro sem pomagal počistiti njeno prašno stanovanje in se odpeljal skozi gozdove nazaj domov v Škofjo Loko. Na svoje presenečenje sem doma našel le sina Andreja. Povedal mi je, da je mamica postala prestrašena po govoru generala Blagoje Adžića, ki ga je poslušala pri večernih radijskih poročilih. Panična je trdila, da je napovedal Sloveniji vojno in da bodo začeli kmalu z bombnim napadom. Hitro se je oblekla in pred pol ure odšla v Avstrijo z otrokoma Tanjo in Goranom. Verjela je, da naj bi le v tujini bili varni pred bombami. Trinajstletni Andrej jo je hotel pomiriti in ji prigovarjal, naj vsaj počaka mene. Ni ga poslušala, zato se ji je uprl in se odločil, da bo ostal in počakal sam name. Začela je kričati nanj in mu groziti: »Kar umri pod bombami!« Tudi Tanja je hotela ostati, a se je pametno odločila, da gre raje z mamico, da ji bo lahko nudila pomoč in psihično oporo.

Zavedal sem se, da moram čim prej najti ženo Mišo in jo pomiriti. Tujina je lahko kruta. Sinu sem naročil, naj ostane doma, če bo mamica telefonirala. Mobilnih telefonov še ni bilo v uporabi. Telefoniral sem na milico, če bi jo slučajno zasledili, da naj jo ustavijo in me o tem obvestijo. Potem tudi na mejno železniško postajo Jesenice in gorenjske mejne prehode. Sam sem se odpravil na avtobusno postajo v Škofji Loki in nato še na železniško. Ni je bilo. Od tam sem odpeljal na Jesenice. Verjel sem, da jo bom našel, saj ni imela avta in je morala z otrokoma peš ali z javnim prevozom. Iskanje po mednarodnih vlakih je bilo neuspešno in tako sem se domov vrnil sam v zgodnjih jutranjih urah.

Iz spanja me je prebudil telefon. Oglasila se je Korošica iz Železne Kaple in povedala, da je Miša pri njih v hotelu. Prišla naj bi z otroki pozno ponoči. Začutil sem močno olajšanje. Korošico sem prosil, naj ženo pomiri in jo zadrži v hotelu, ker bom prišel z avtom k njim. Takoj sva se z Andrejem oblekla in se odpeljala v Avstrijo.

Našla sva jo zelo prestrašeno. Neprenehoma je govorila samo o vojni in bombardiranju. Ni verjela, da vojne ne bo in da so se nekatere enote JLA že predale. Iz hotela smo šli vsi na daljši sprehod po Železni Kapli in njeni okolici. Opravili smo lep družinski izlet. Sproščeni pogovor in mirna narava sta jo pomirila. Po prihodu nazaj v hotel je pristala, da se z nami vrne nazaj

v Slovenijo. Plačal sem stroške, ker je v paniki pozabila vzeti s seboj denar. Z avtom smo popoldan opravili še dodatni daljši izlet po koroških vaseh in se zvečer vrnili domov v Škofjo Loko.

Šele doma mi je žena povedala, kako je z otrokoma prišla v Avstrijo. Iz Škofje Loke so se s taksijem odpeljali na Jezero. Na meji je izstopila in iz denarnice komaj nabrala dovolj denarja za taksi. Peš so šli hitro mimo mejne kontrole na avstrijsko stran. Z avstrijskimi cariniki se ni mogla sporazumeti, ker nihče ni znal slovensko, ona pa ne nemško. Le eden od njih je slabo govoril angleško, le toliko, da sta se sporazumela, da Jugoslavije ni več, da se je začela v Sloveniji vojna in da z otroki beži pred bombardiranjem. S svojim prepričljivim govorjenjem je prestrašila celotno nočno izmeno na meji. Obmejni policisti so se med seboj posvetovali in po telefonskem pogovoru ukrepali. Eden od njih je vse tri z avtom odpeljal v Železno Kaplo. Ker je bilo župnišče že polno pribežnikov, jih je namestil v hotel. Tudi v hotelu je bilo nastanjenih že veliko prestrašenih Slovencev. Otroka sta hitro zaspala, ona pa je bedela do jutra v strahu, kaj bo z Andrejem in menoj.